

Honnan származik az ábécénk?

Sémi nyelvek, sémi írások a hebraisztika szakon

Nyílt nap az ELTE BTK-n

2018. január 26.

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://hebraisztika.elte.hu/>, <http://birot.web.elte.hu/>

A kommunikáció nem változott az ókori királyi rendeletektől az optikai kábelelekig...

וישלח ספרים אל-כל-מדינות המלך

אל-מדינה ומדינה **בכתבה**

ואל-עם ועם **בלשוננו**...

כבודו איננו בלשוננו
לבו לעולם מעשה לכל
הפרתמים ועליו המדע
על כבוד מלכותו ואת
יום שמונים ומאת יום
עלה המלך לכל

„És leveleket küldé a királynak
minden tartományába,
tartományról tartományra,
annak saját **írása** szerint,
és népről-népre,
annak **nyelve** szerint...”

Eszter 1:22 (és máshol)

Forrás: https://s3.amazonaws.com/ingeveb/images/640px-Optical_cable_manhole_cover_in_English_Hebrew_Arabic_and_Russian_in_Tel_Aviv_Israel.jpg

Négy nyelv, négy írás

EN: *Caution optical fiber!*

'Figyelem! Optikai kábel!'

HB: זְהִירוּת סִיב אופְטִי !
[Zhirut! Sziv opti!]

AR: تَحْذِير: كَابِل أَوْبْتِي !
[Taḥḏīr! Kābil ūbtī!]

RU: Осторожно оптический кабель !
[Osztorozsno! Opticseszkiy kabelj!]

Négy nyelv, négy írás

EN: *Caution optical fiber!*

'Figyelem! Optikai kábel!'

HB: זְהִירוּת סִיב אופְטִי !
[Zhirut! Sziv opti!]

AR: تَحْذِير: كَابِل أَوْبْتِي !
[Taḥḏīr! Kābil ūbtī!]

RU: Осторожно оптический кабель !
[Osztorozsno! Opticseszkiy kabelj!]

Mi közös az írásképekben?

Mi közös a nyelvekben?

Mi a hasonlóság oka?

Négy nyelv, négy írás

EN: *Caution optical fiber!*

'Figyelem! Optikai kábel!'

HB: זְהִירוּת סִיב אופְטִי !
[Zhirut! Sziv opti!]

AR: تَحْذِير: كَابِل أَوْبْتِي !
[Taḥḏīr! Kābil ūbtī!]

RU: Осторожно оптический кабель !
[Osztorozsno! Opticseszkiy kabelj!]

Mi a különbség az írásképekben?

Mi a különbség a nyelvekben?

Mi a különbség oka?

הכוחו איננו ביעוץ הביר
לכו עשה מעשה לכל עשרי
הפרתמים ועשרי המדינה
שן כבוד מלכותו ואת ית
גים שמונים ומאת יום
עשה המלך לכל

Nyelvek

Nyelvtipológiai összehasonlítás

	Jelző és jelzett szó egyeztetve	Jelző és jelzett szó szórendje	[o] hang	[p] hang
Angol				
Héber				
Arab				
Orosz				

Nyelvtipológiai összehasonlítás

	Jelző és jelzett szó egyeztetve	Jelző és jelzett szó szórendje	[o] hang	[p] hang
Angol	<i>nem</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Héber	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Arab	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Orosz	<i>igen</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>

Nyelvtipológiai összehasonlítás

	Jelző és jelzett szó egyeztetve	Jelző és jelzett szó szórendje	[o] hang	[p] hang
Angol	<i>nem</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Héber	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Arab	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Orosz	<i>igen</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>

*Hogyan csoportosíthatjuk ezt a négy nyelvet?
Szerintünk melyik melyik másik nyelvvel „rokon”?*

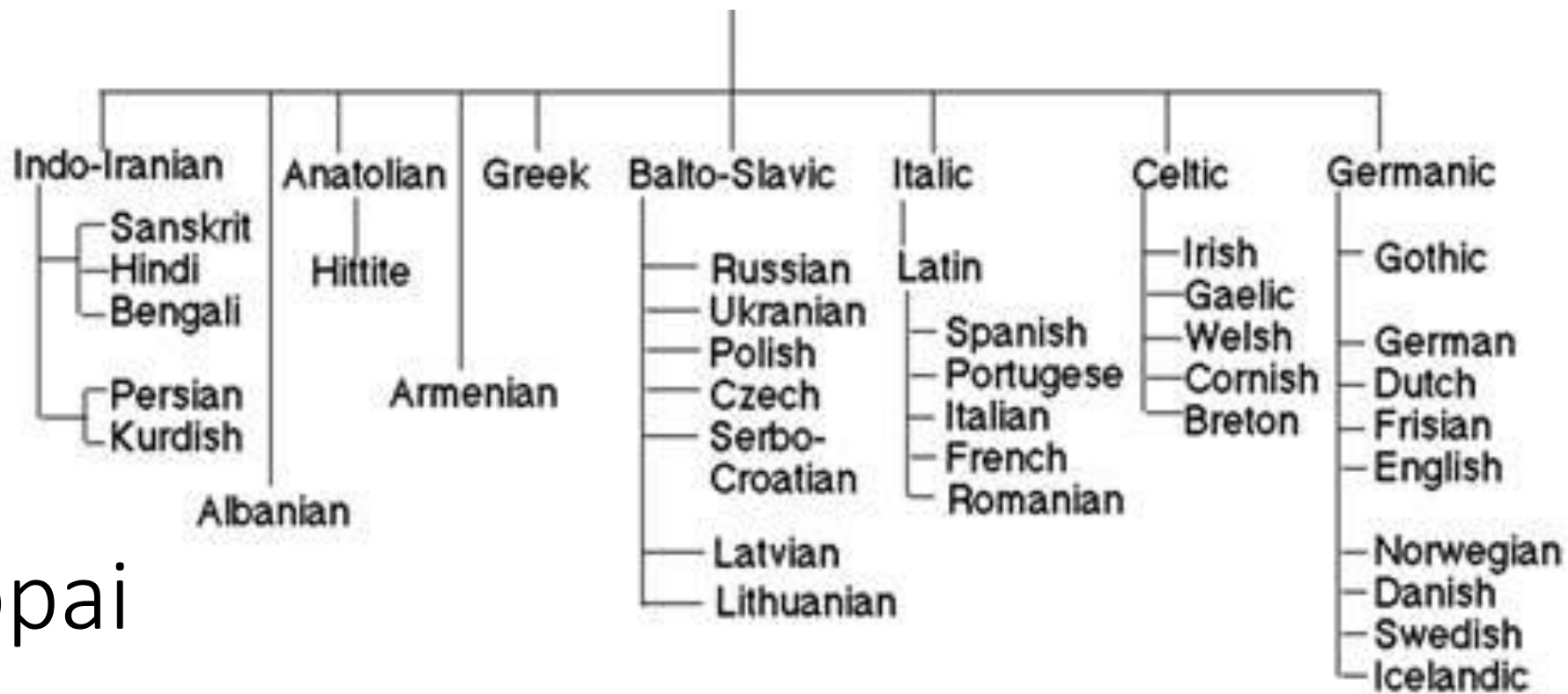
Nyelvtipológiai összehasonlítás

	Jelző és jelzett szó egyeztetve	Jelző és jelzett szó szórendje	[o] hang	[p] hang
Angol	<i>nem</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Héber	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>
Arab	<i>igen</i>	<i>fn + mn</i>	<i>nincs</i>	<i>nincs</i>
Orosz	<i>igen</i>	<i>mn + fn</i>	<i>van</i>	<i>van</i>

izoglossza

*Hogyan csoportosíthatjuk ezt a négy nyelvet?
Szerintünk melyik melyik másik nyelvvel „rokon”?*

A Simplified Family Tree of Indoeuropean

Az indoeurópai nyelvcsalád

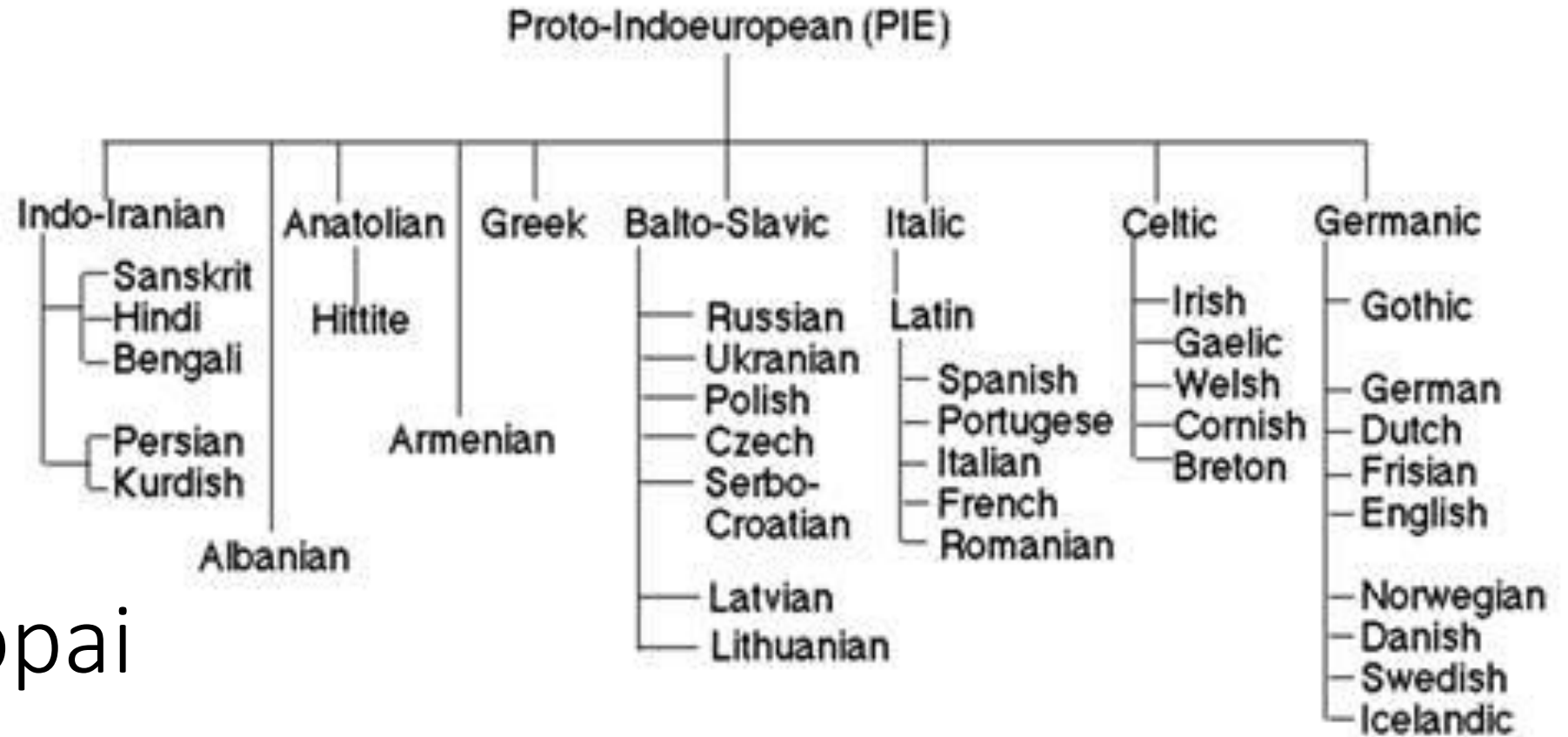
Forrás:

<http://article.sciencepublishinggroup.com/journal/501/5011099/image001.jpg>

Hebraisztikán
tanulható:

- *görög*
- *jiddis*
- *(ladino)*
- ...

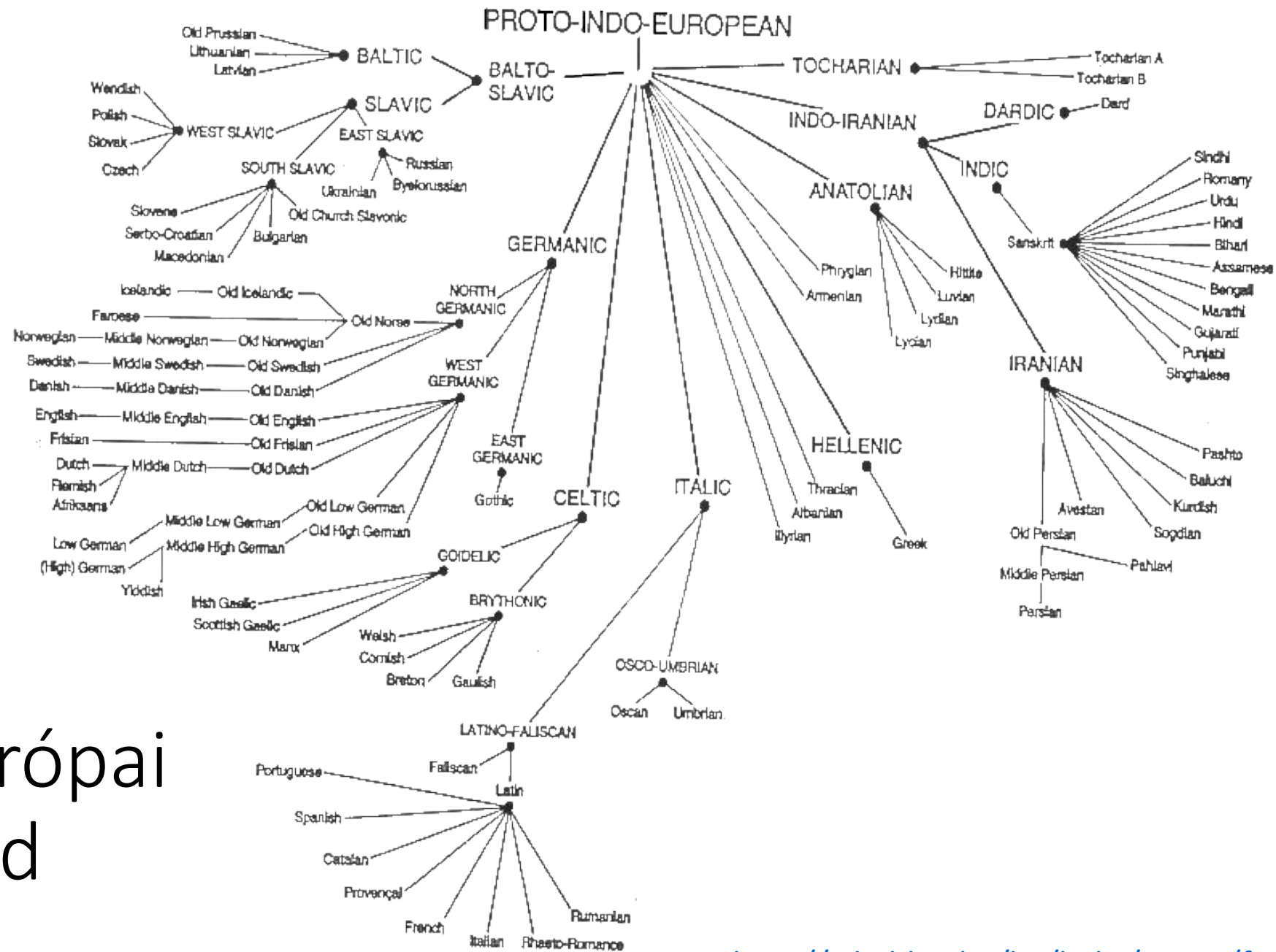
A Simplified Family Tree of Indoeuropean

Az indoeurópai
nyelvcsalád

Forrás:

<http://article.sciencepublishinggroup.com/journal/501/5011099/image001.jpg>

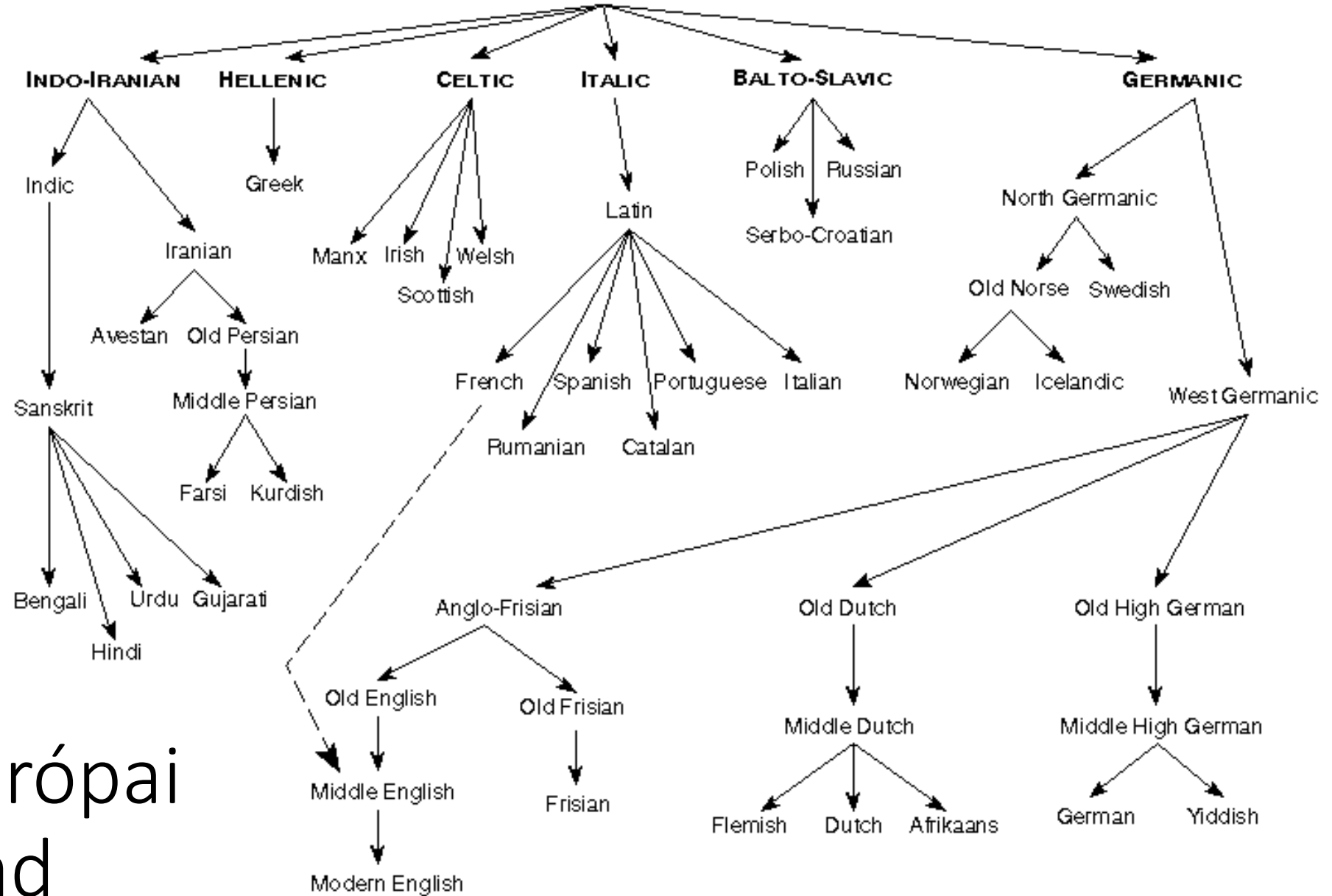

Az indoeurópai nyelvcsalád

Forrás:

<http://cdn.blog.hu/be/beka/image/famtree.gif>

Proto-Indo-European

Az indoeurópai nyelvcsalád

Prepared by Jack Lynch, jlynch@andromeda.rutgers.edu

Forrás: <http://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/language.html>

Miről is szól egy „fa”?

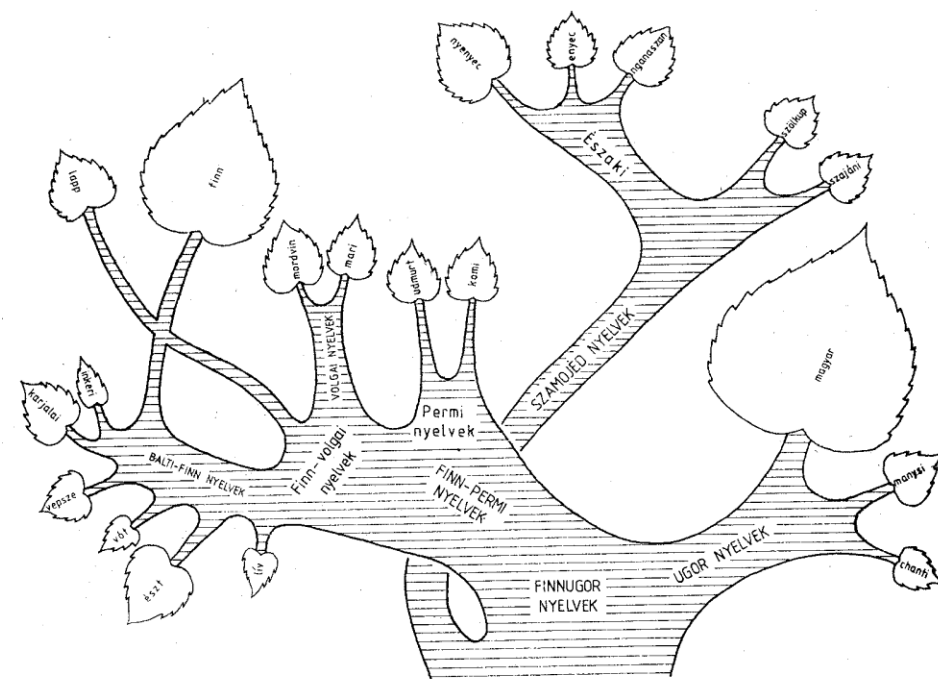
1. Szinkrón szemlélet: nyelvtipológia

- Hasonlóság alapján történő *klaszterelemzés*.
- Például: nemek száma szerint a világ nyelvei 5 típusba sorolhatók.

<http://wals.info/feature/30A#2/25.5/1>

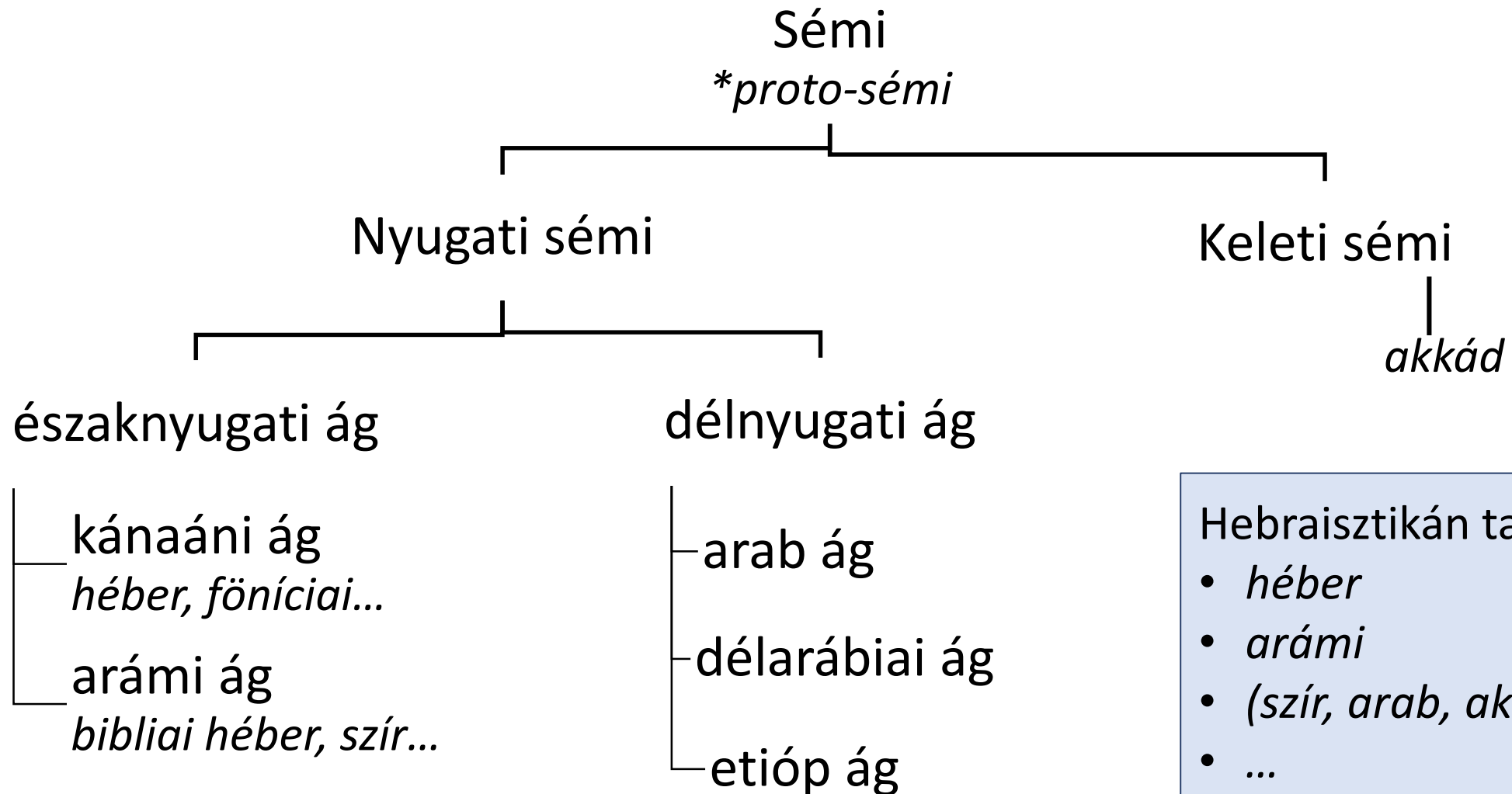
2. Diakrón (időbeli szemlélet): leszármazási családfa

- Egy narratívát (történetet) mond el.

Sémi nyelvek családfája:

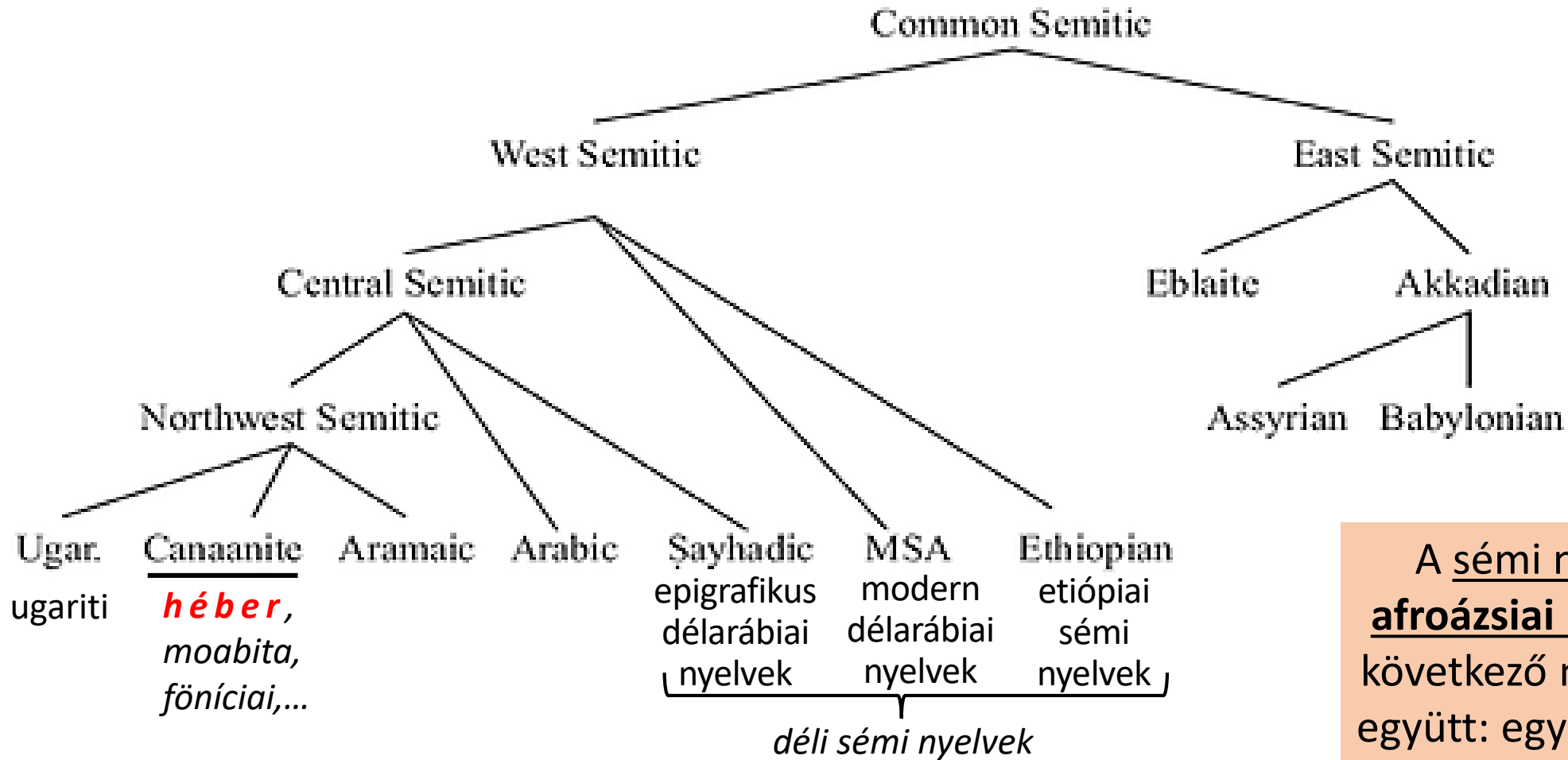
régi, ma már nem elfogadott, elsősorban földrajzi alapú felosztás

Hebraisztikán tanulja:

- *héber*
- *arámi*
- *(szír, arab, akkád...)*
- ...

A héber a sémi nyelvek családjában

A sémi nyelvcsalád az **afroázsiai phylum** része, a következő nyelvcsaládokkal együtt: egyiptomi, berbero-líbiai, kúsita, omói és csádi.

Egyike a manapság elfogadott csoportosításoknak

Nyelvcsalád és családfa (kevésbé standard verzió)

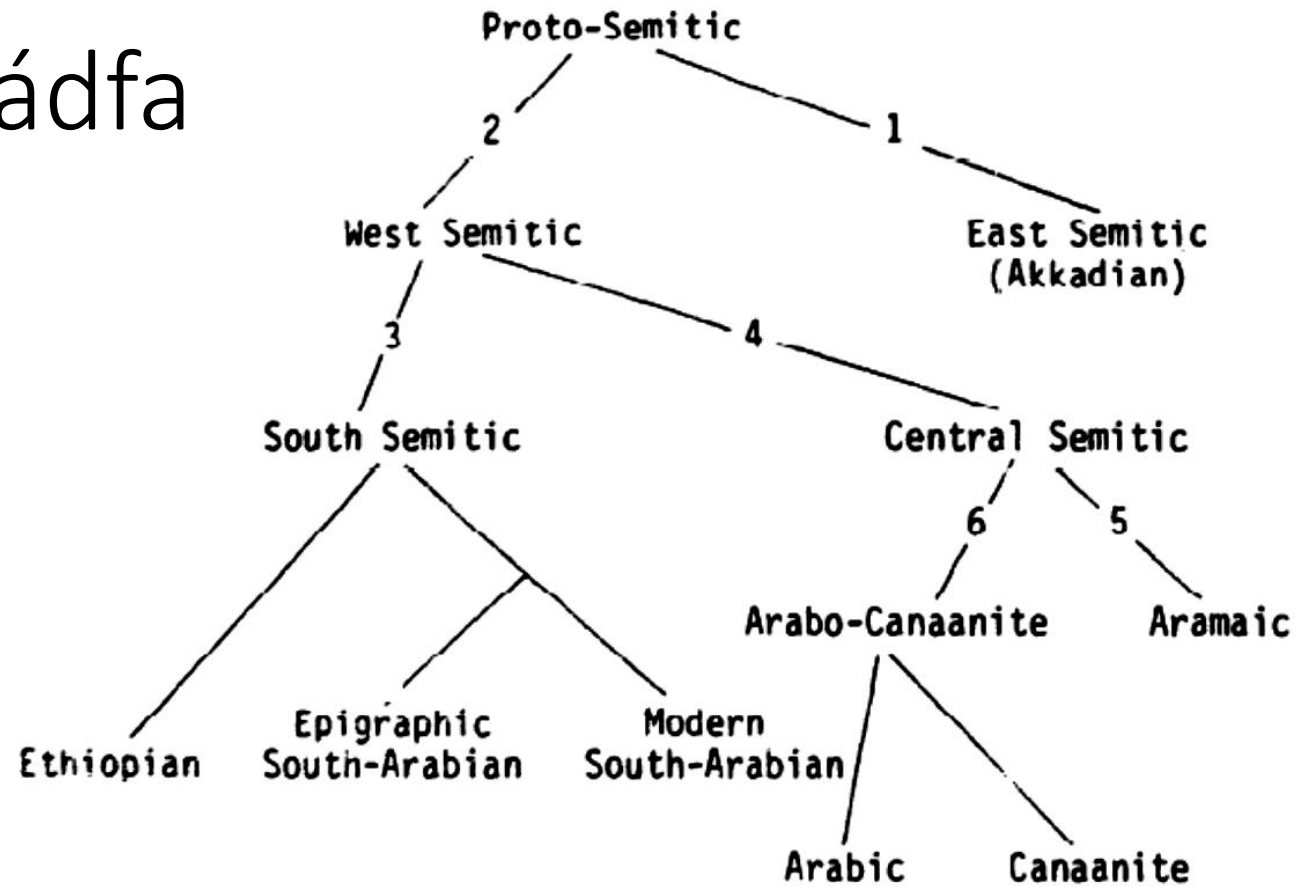

Fig. 2. The genealogical tree of Semitic. 1: Akkadian – archaic in many respects. 2: West-Semitic – innovation: adoption of a suffix-conjugation for the past tense (4.2.2). 3: South-Semitic – innovation: Generalization of *-k-* in the past tense (2.1), generalization of a closed vowel in verbal prefixes (2.2). 4: Central Semitic – innovation: adoption of Jussive *+u* for the nonpast (4.2.3), generalization of *-t-* in the past tense (2.1), generalization of the same vowel for verbal prefixes in one verb (2.2). 5: Aramaic – archaic feminine plural (4.1). 6: Arabo-Canaanite – innovation: adoption of *-na* as a feminine plural ending in verbs (4.1).

Robert Hetzron: Two principles of genetic reconstruction. *Lingua* 38.2 (1976): 89-108.

Néhány sémi nyelv

- *Hasonló nyelvek közelebbi rokonok, de...*
- *... a családja egy történetet is elmesél.*

	arab	arámi	héber	ugariti	akkád	geez
* \bar{a} >	\bar{a}	\bar{a}	\bar{o}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a} / a
* \underline{t} >	\underline{t}	t	\check{s}	\underline{t}	\check{s}	\check{s} / s
<i>főnévragozás</i>	van	nincs	nincs	van	van	nincs
<i>szuffixragozás Sg. 1</i>	-tu	-et	-ti	-T	- $\bar{a}ku$	- $k\bar{u}$
<i>szuffixragozás Sg. 2m</i>	-ti	- $t(\bar{a})$	-ta	-T	- $\bar{a}ta$	-ka
<i>szuffixragozás Sg. 2f</i>	-ta	- $t\bar{i}$	-t	-T	- $\bar{a}ti$	- $k\bar{i}$
<i>határozott főnév</i>	al-	- \bar{a}	ha-	\emptyset	\emptyset	$\emptyset?$
<i>tört többes szám</i>	van	nincs (?)	nincs (?)	nincs (?)	nincs (?)	van

Néhány sémi nyelv

	Akkád	Klasszikus arab	(Tiberiasi) Héber	Arámi (bibliai)	Geez
'béke'	<i>šalāmu</i>	<i>salām</i>	<i>šālōm</i>	<i>šlām</i>	<i>salām, sən?</i>

Néhány sémi nyelv

	Akkád	Klasszikus arab	(Tiberiasi) Héber	Arámi (bibliai)	Geez
'béke'	<i>šalāmu</i>	<i>salām</i>	<i>šālōm</i>	<i>šlām</i>	<i>salām, sən?</i>

Javasolt narratíva:

Proto-sémi: $*s^1alām(u) / šalām$ > héberben: $*[ā] > [ō]$
> arabban: $*[s^1/š] > [s]$
> arámiban: $*[a] > \emptyset$

„Mindkét oldal részéről egy lépésre van a közös béke”?

הכוחו איננו ביעוץ הביר
לכו עשה מעשה לכל עשרי
הפרתמים ועשרי המדינה
שן כבוד מלכותו ואת יק
גים שמונים ומאת יום
עשה המלך לכל

Írások

A piktogramoktól a korai írásrendszerekig

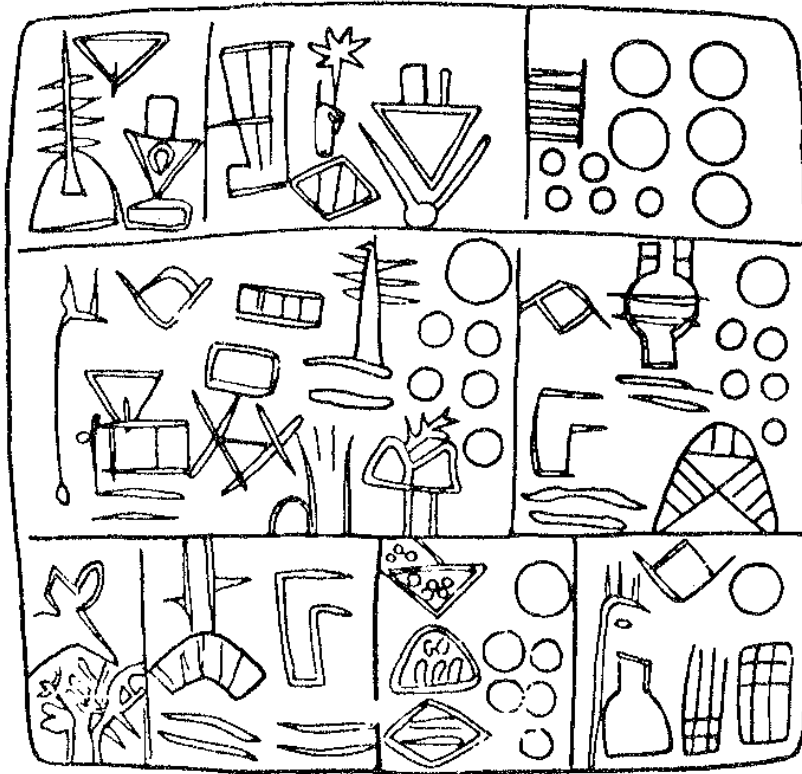

Fig. 2. Sumerian pictographic inscription

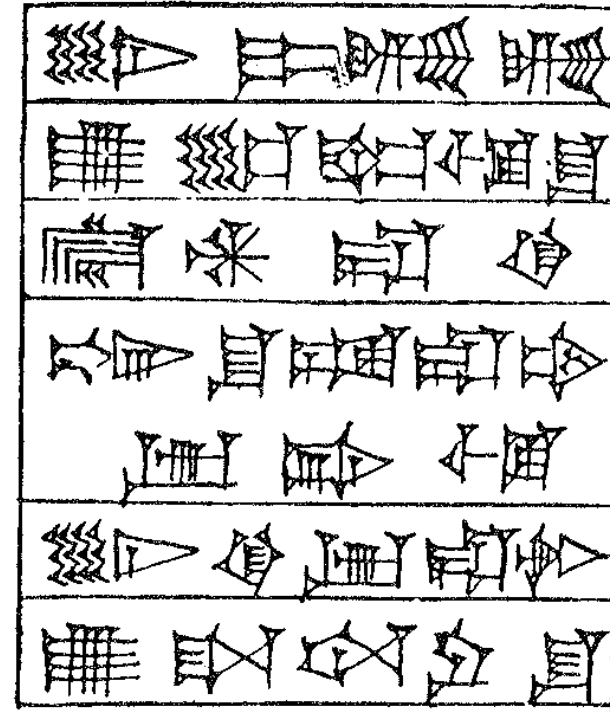

Fig. 3. Babylonian cuneiform text

A piktogramoktól az ékírásig és a hieroglifáig

BIRD				
FISH				
DONKEY				
OX				
SUN				
GRAIN				
ORCHARD				
PLOUGH				
BOOMERANG				
FOOT				

- Logogram: teljes szót jelöl.

- Fonetikai komplementum

- Determinativum: szóosztály

- Szillabogram

- Egyiptomi egyetlen mássalhangzót jelölő jelek.

Joseph Naveh. *Early History of the Alphabet*. Magnes Press, 1987.

SIGN	TRANS-LITERATION	OBJECT DEPICTED
	<i>s</i>	Egyptian vulture
	<i>i</i>	flowering reed
	<i>y</i>	{(1) two reed-flowers {(2) oblique strokes
	<i>r</i>	forearm
	<i>w</i>	quail chick
	<i>b</i>	foot
	<i>p</i>	stool
	<i>f</i>	horned viper
	<i>m</i>	owl
	<i>n</i>	water
	<i>r</i>	mouth
	<i>h</i>	reed shelter in fields
	<i>h</i>	wick of twisted flax
	<i>h</i>	placenta (?)
	<i>h</i>	animal's belly with teats
	<i>s</i>	{(1) bolt {(2) folded cloth
	<i>s</i>	pool
	<i>h</i>	hill-slope
	<i>h</i>	basket with handle
	<i>g</i>	stand for jar
	<i>t</i>	loaf
	<i>t</i>	tethering rope
	<i>d</i>	hand
	<i>d</i>	snake

Ábécé: az akrofónia elve

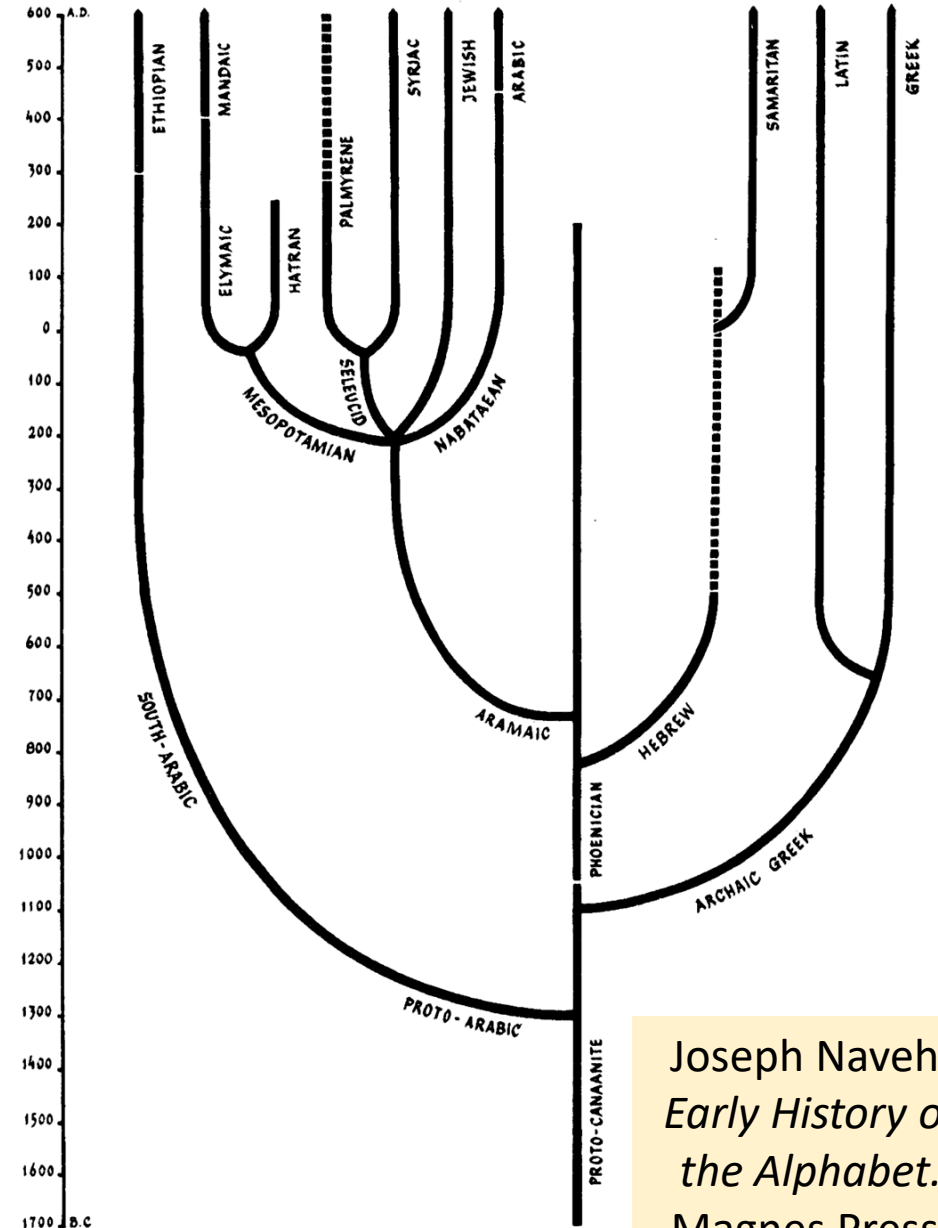
- Egyiptomi egyetlen mássalhangzót jelölő jelek.
- Nyugati sémi írás: *mássalhangzós*.
- Proto-kánaáni írás:
 - kb. i.e. 1800: Wadi el-Hol??
 - i.e. 17-16. sz. :
Nablusz (Sikem), Lakis, stb.
 - Kb. i.e. 1500:
Proto-Sínai feliratok
(F. Petrie, 1905/06, nyugati sémi rabszolgák egy türkízbányákban?)

Phon. Value	Schematic Forms	Early North-west Semitic	Early South Semitic	Early Letter Names	Meaning of Names
ʾ	𐤀 𐤁	𐤀 (14th) 𐤁 (13th)	𐤀 𐤁 (Jamme)	ʾalp-	ox-head
b	𐤂 𐤃	𐤂 (17th) 𐤃 (13th)	𐤂	bêt-	house
g	𐤄 𐤅	𐤄 (15th) 𐤅 (12th)	𐤄 𐤅	gaml-	throw-stick
d	𐤆 𐤇	𐤆 𐤇 (10th)	𐤆 (Jamme)	digg-	fish
ḏ	𐤈 𐤉	?	𐤈 𐤉 (Jamme)	?	?
h	𐤊 𐤋	𐤊 (10th)	𐤊	hô(?)	man calling
w	𐤌 𐤍	𐤌 (10th)	𐤌 (ʾ used for y)	wô(waw)	mace
z	?	𐤎 (16th) 𐤏 (10th)	𐤎	zê(n-)	?
ḥ	𐤐 𐤑	𐤐 (12th) 𐤑 (10th)	𐤐	hê(t-)	fence(?)
b	𐤒 𐤓	?	𐤒 (Jamme)	ḥa()	hank of yarn
t	?	𐤔 (16th) 𐤕 (10th)	𐤔	tê(t-)	spindle?
y	𐤖 𐤗	𐤖 (13th) 𐤗 (10th)	𐤖 (orig w)	yad-	arm
k	𐤘 𐤙	𐤘 (17th) 𐤙 (13th)	𐤘 𐤙	kapp-	palm
l	𐤚 𐤛 𐤜 𐤝	𐤚 (14th) 𐤛 (13th)	𐤚 𐤛 (Jamme)	lamd-	ox-goat
m	𐤞 𐤟	𐤞 (15th) 𐤟 (13th)	𐤞 (9th) 𐤟 (8th)	mêm-	water
n	𐤠 𐤡 𐤢	𐤠 (14th) 𐤡 (12th)	𐤠 𐤡 𐤢	nahš-	snake
s	?	𐤣 (10th)	𐤣 𐤤	(šamk-?)	?
c	𐤥 𐤦	𐤥 (12th) 𐤦 (10th)	𐤥	ʿên-	eye
ḡ	𐤧 𐤨	𐤧 (15th)	𐤧 𐤨 (Jamme)	ḡa()	?
p	𐤩 𐤪	𐤩 (10th)	𐤩 𐤪	pu't-(?)	corner?
š/z	𐤬 𐤭	𐤬 (10th)	𐤬 𐤭	ša(d-)	plant
ḏ	?	?	𐤮	?	?
q	𐤯 𐤰	𐤯 (14th) 𐤰 (10th)	𐤯 𐤰 (Jamme)	qu(p-)	?
r	𐤱 𐤲	𐤱 (16th-14th)	𐤱 𐤲	na'š-	head of man
š/t	𐤳 𐤴	𐤳 (13th) 𐤴 (10th)	𐤳 𐤴	tann-	composite bow
š	𐤵 𐤶	?	𐤵 𐤶 (Jamme)	?	?
t	+	+ x (13th)	x + (Jamme)	tô(taw)	owner's mark

Fig. 17. Albright's chart of letters in the Proto-Sinaitic inscriptions

Az ábécé további története

- I.e. 2. évezred vége: csökken a betűk száma
- Dél-arábiai => etióp írás
- Föníciai, belőle:
 - pun (és neo-pun) írás
 - görög: magánhangzók bevezetése
=> latin, kopt, cirill...
 - paleo-héber => samaritánus
 - arámi =>
 - héber kvadrát írás
 - szír
 - nabateus, palmürai => arab, indiai és közép-ázsiai írásrendszerek

Joseph Naveh.
*Early History of
the Alphabet.*
Magnes Press,
1987.

כבודו איננו ביעוץ הביר
לכו עשה מעשה לכל עשרי
הפרתמים ועשרי המדינה
על כבוד מלכותו ואת יק
גים שמונים ומאת יום
עשה המלך לכל

Köszönöm a figyelmet!

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://hebraisztika.elte.hu>, <http://www.facebook.com/hebraisztika>

<http://birot.web.elte.hu/> biro.tamas@btk.elte.hu